KENTSEL TASARIM SÜRECİNDE KAMUSAL SANAT VE SAMSUN KENTİ SERAMİK YÜZEY UYGULAMASI ÖRNEĞİ

Feyza ÇAKIR ÖZGÜNDOĞDU [1], Hüseyin ÖZÇELİK[2],

Duygu KORNOŞOR ÇINAR[3]

ÖZ

Batı dünyasında 1960'lı yıllarda galeri ve müzelerden kamusal alana çıkan sanat; kamusal sanat tanımı altında birleşen çeşitli malzeme, teknik ve biçimlerde yapılan birçok sanat pratiğinde kendini göstermiştir. 1970'li yıllarla beraber kamusal sanat, kentsel tasarımın bir parçası olarak görülmüş ve sanatçı, mekân tasarımcısı ile birlikte disiplinler arası çalışmaya başlamıştır. Kamusal sanat çalışmaları kentsel tasarım içinde peyzaj tasarımından mimari eleman tasarımına, yerleştirmelerden kent mobilyaları veya yüzey tasarımlarına kadar birçok türde ortaya çıkar. Bu çalışmalar, günümüzde çağın teknolojileri ve olanakları doğrultusunda farklı biçimlere bürünmektedir. Kamusal sanat çalışması geleneksel olarak, bir sanat yapıtın sadece basitçe bir kamusal mekâna yerleştirilmesini gerektirir. Bu bağlamda kamusal sanat geleneksel anlamıyla, açık veya kapalı kamunun erişimi olan tüm alanlarda geçmişten günümüze kadar yapılmış ve yapılmakta olan pek çok sanat öğesini içerir. Eserler çoğunlukla taş, metal, ahşap ve benzeri malzemeleri kullanan heykel disiplini kapsamında ve dış mekân etkilerine dayanıklı seramik uygulamalarıyla kendisine yer bulmaktadır. Bu yazıda 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ve Samsun Büyükşehir Belediyesi işbirliğinde hazırlanıp kamusal mekâna uygulanmış seramik yüzey çalışmasının tasarım süreçleri ve uygulama aşamaları ele alınmış, kent içindeki görünürlüğü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, kamusal sanat, seramik yüzey uygulaması, Samsun

[1]Doç,Hacettepe Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi, Seramik Bölüm, Seramik Anasanat Dalı, feyzaozgundogdu@gmail.com
[2] Dr. Öğr.Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi, Seramik Bölüm, Seramik Anasanat Dalı, hsynozlk@gmail.com
[3] Arş. Gör, Üniversite, ,Hacettepe Üniversitesi, Güzel sanatlar Fakültesi, Seramik Bölüm, Seramik Anasanat Dalı, kornosord@hotmail.com

PUBLIC ART AND CERAMIC SURFACE APPLICATION FOR SAMSUN CITY IN URBAN DESIGN

ABSTRACT

In Western World art, in the 1960's get out from galleries and museums to public area; has showed itself in many art's practices which uses various materials, techniques and forms that are combined under the definition of public art. With the 1970s, public art was seen as a part of urban design and artist began to work interdisciplinary with space designer. Public artwork emerges in urban design from landscape design to architectural element design, from placement to urban furnishings or surface designs. These works are now taking on different forms in the direction of the modern technologies and possibilities. Public art is considered in many dimensions from concept formation to urban space components in the design process. Public artwork traditionally requires that an artwork is simply placed in a public space. In this context, the public art traditionally includes many artistic things that have been made and are being made up to day by day in all areas with access to open or closed doors. The works are mostly found in sculpture discipline using stone, metal, wood and similar materials and ceramic applications resistant to outdoor effects. In this article, the design process and application phases of the ceramic surface works which is prepared in cooperation with Ondokuz Mayıs University Fine Arts Faculty and Samsun Metropolitan Municipality in 2015 were handled and its visibility in the city was examined.

Keywords: Urban, public art, ceramic surface application, Samsun province

Giriş

1960'lı yıllarda galeri ve müzelerden kamusal alana çıkan sanat; kamusal sanat tanımı altında birleşen çeşitli malzeme, teknik ve biçimlerde yapılan birçok sanat pratiğinde kendini göstermiştir. 1970'li yıllarla beraber kamusal sanat, kentsel tasarımın bir parçası olarak görülmüş ve sanatçı, mekân tasarımcısı ile birlikte disiplinler arası çalışmaya başlamıştır. Kamusal sanat çalışmaları kentsel tasarım içinde peyzaj tasarımından mimari eleman tasarımına, yerleştirmelerden kent mobilyaları veya yüzey tasarımlarına kadar birçok türde ortaya çıkar. Bu çalışmalar, günümüzde çağın teknolojileri ve olanakları doğrultusunda farklı biçimlere bürünmektedir. Kamusal sanat tasarım sürecinde konsept oluşumundan kentsel mekan bileşenlerine kadar bir çok boyutta ele alınmaktadır.

(Görsel1)http://www.theartfulcity.org/home/2016/3/25/the-Kamusal evolution-of-public-art-policy-in-toronto

sanat çalışması geleneksel olarak, bir sanat yapıtının sadece basitçe bir kamusal mekâna yerleştirilmesini gerektirir. Bu bağlamda kamusal sanat geleneksel anlamıyla, açık veya kapalı kamunun erişimi olan tüm alanlarda geçmişten günümüze kadar yapılmış ve yapılmakta olan pek çok sanat öğesini içerir. Eserler çoğunlukla taş, metal ahşap ve benzeri malzemeleri kullanan heykel disiplini kapsamında ve dış mekân etkilerine dayanıklı seramik uygulamalarıyla kendisine yer bulmaktadır.

Tarihsel Süreç İçinde Kamusal Sanat Kavramı ve Çeşitli Sınıflandırmalar

20. yy'ın ortasında toplumlar; ekonomik, endüstriyel, teknolojik ve bilimsel gelişmeler ışığında dönüşürken sanat anlayışlarının ve bu kapsamdaki kamusal sanatın metodu, materyalleri ve anlamı da dönüşüme uğramıştır (North, 1992). Bu süreçte galeriden çıkan sanat, farklı disiplinler, malzemeler, teknolojiler ile işbirliği içinde üretilmiş ve sınırsız bir tekniğe ve çok çeşitli çalışma mekanına kavuşmuştur. Uzmanların ürettiği kamusal sanat (*public art*) kavramı; geleneksel sanat alanları (müze, galeriler) dışında icra edilmekte ve her zaman birbiri ile uyumlu olmayan çeşitli sanatsal gerçekleştirme ve yerleştirme pratiklerini içermektedir. Miles'a (1997) göre kamusal sanat; peyzaj içinde landmark görevini üstlenen, fakat heykelden fazlasını ortaya koyan '*landmark*'lardır . Remesar'a (1999) göre kamusal sanat; kentteki park alanları, kütüphaneler, hastaneler, sokaklar, konutlar, kamu binaları, alışveriş merkezleri gibi insanların yaşadığı, çalıştığı ve boş vakitlerini geçirdiği her türlü kamusal alanı içermektedir. Kamusal sanat, küçük veya büyük heykeller, duvar resimleri, sokak mobilyaları, binalar, tramvay ya da otobüsler, çeşme, köprü veya taklar, iletişim kuleleri, işaretleme sistemleri veya spor altyapıları gibi birçok farklı form ve biçime bürünmektedir. Bu uygulamalar, anmak, ebedileştirmek, görsel peyzajı geliştirmek, turizm ve yatırımlarla ekonomik dönüşümü sağlamak, artistik ve kültürel dönüşümü sağlamak, toplum kimliğini oluşturmak, kamusal alanın yönetilmesini sağlamak, yaşam kalitesi ile ilgili politikalara cevap vermek gibi birçok farklı fonksiyona sahiptir (Rosenberg, 1992).

Kamusal sanat günümüzde duvar resimleri, heykeller, anıtlar, mimarlık veya peyzaj mimarlığı ile entegre işler, toplumsal sanat, yeni dijital medya, performanslar ve festivalleri de içine alan kalıcı ve geçici pratiklerden oluşmaktadır. Kamusal sanatla ilgili belirtilmesi gereken öncelik, kamusal sanatın belirli bir sanat formu olmadığıdır. Kamusal sanat; heykellerin açık alanda sergilenmesinden kamusal duvar resimlerine, *land-art*, *site-specific art*, kent mobilyaları ve döşemelerin tasarımı, performans olarak sanat gibi çok çeşitli uygulamalara sahiptir. Kamusal sanat soyut veya gerçekçi ya da her iki formda olabildiği gibi teknik olarak döküm, oyma, montaj, kolaj ve üretim alanı olarak resim, heykel, seramik gibi farklı sanat pratiklerinde de olabilir. Ölçek olarak ise çeşitlilik göstermektedir (Petherbridge, 1987).

Kamusal Sanatın Tarihsel Gelişimi

Modernist dönemle yaşanan endüstriyel, ekonomik, teknolojik, bilimsel ve toplumsal gelişmeler aynı zamanda birbirleriyle çatışan bir kaos dönemini oluşturmuş ve bu durum çağın sanatını da etkilemiştir. Dönemin çatışma ortamına paralel olarak sanat alanında da birbirine eleştiri olarak çıkan sayısız akımdan bahsedilmektedir. Bu sanat akımlarının ise resim egemenliğinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Modernizm; sanat alanında başlattığı renk, üslup ve konu tartışmalarıyla indirgemeci geometrik biçimler kullanarak, duyusal mekanı iki boyutta yansıtma düşüncesini gündeme getirmiştir (Jacob, 1996). Buna karşıt olarak yüzyılın başında ortaya çıkan De stijl, Bauhaus ve Konstrüktivizm akımları sanatın topluma hizmet etmesi gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Bu akımlar ile plastik sanatlar ilk kez bir kurtuluş olarak düşünülmüş; Konstrüktivizm ile birlikte heykel mimarlığı doğmuştur. Sanatta resmin hâkimiyetini heykele bırakması, sanatın kamusal alana yayılmasına zemin hazırlamıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllar Amerika başta olmak üzere dünyada; toplumların demokratikleşme yönünde evrimleşmesini temel alan ve endüstrileşme ile teknolojik gelişim hızının yarattığı çevre sorunlarına karşı eleştirel yaklaşım sergileyen çeşitli toplumsal hareketlerin baş gösterdiği önemli bir kırılma noktası olmuştur. Şehirlerde "yaşanabilirlik" kavramı gündeme gelmiş; toplumun bir araya gelmesi, sosyal yaşantının canlanması, kentsel estetiğe katkı sağlamasında bir araç olarak kamusal alanlarda sanat öğelerinin bulundurulması dikkate alınmıştır. 1960'ların sonu ile çağdaş sanat ve zanaat işlerinin kent meydanlarına, kamu binalarına, kurumsal plazalara, park ve bahçe festivallerine, okullara, hastanelere, tren istasyonlarına ve evlerin dış duvarlarına yerleştirilmesinde artış yaşanmıştır (Miles,1997). Bunun nedeni Amerika ve Avrupa'da merkezi ve yerel yönetimlerin sanatın müze ve galerin dışına çıkması düşüncesini desteklemiş olmasıdır. Kwon (2005), Amerika'daki 35 yılılık modern kamusal sanat hareketlerini üç paradigmada tanımlamıştır. Birincisi *art-in-public-places*, ikincisi *art-as-public-spaces*, üçüncüsü ise Suzanne Lacy'nin yeni tip kamusal sanat adı altında teorisini oluşturduğu *art-in-the-public interest*'tir.

Geleneksel kamusal sanatı toplumsal sanat (*community art*) ya da yeni tip kamusal sanattan ayıran fark; sanatçının diğer insanların yaratıcılığı ve politik hayal gücü üzerinde katalizör görevi görmesidir. Miles (1997), bu durumu modernizmin özerk estetik anlayışının reddi; Marksizm, feminizm ve ekolojik anlayıştan türetilen gerçek bir realizmin yansıması olarak tanımlamış; böylece sanatçının diğerleri için ve diğerleri ile birlikte kendi gelecekleri adına sorunluluk aldığını ifade etmiştir.

Yerleştirme sanatının 1990'lardaki hakimiyeti, izleyici ile sanat eseri arasında daha doğrudan bir ilişki yaratmaya duyulan özlem, kurumsallaştırmanın elitizmine yönelik eleştirel bir duruş olan sanatın gündelik yaşama çıkma arzusu, izleyiciyi yaratıcı sürece dahil olmaya teşvik eden parçalı stratejilerin yaratılması gibi konular

günümüzde de süre gelen ve üzerinde düşünmeye açık konulardır. Kamusal sanatın geçmişten günümüze kadar yapılan pratiklerine bakıldığında; heykel ve anıtlar, duvar resimleri, *land-art* ve *site-specific art* uygulamaları, peyzaj mimarlığı ile entegre işler, kent mobilyaları, mimari ile entegre işler, alan sergileri, performans ve oyun projeleri gibi çok çeşitli uygulama türleri ile karşılaşırız. Projeler resim, heykel, seramik gibi geleneksel tekniklerin yanı sıra aydınlatma, ışık, hareket, ses, video gibi yeni teknikleri ve teknolojileri içeren çağdaş pratiklerinde de olabilir. Kamusal sanatın bu çeşitliliği göz önüne alındığında, kamusal alanda en çok başvurulan uygulama türleri; yerleştirme, yüzey boyama, kent mobilyaları, alan sergileri, performans ve oyun olarak ifade edilebilir.

Türkiye'de Kamusal Sanat

Türkiye'de Osmanlı döneminde batılı anlamında heykel örnekleri barok ve rokoko üsluplarından etkilenen mimaride geleneksel bezeme motifleri, kabartma heykeller biçiminde ortaya konulmuştur. Bu dönemde mimari ile birlikte ele alınan heykel ve kabartmaların dışında özellikle çeşmeler birer anıtsal meydan heykeli görünümündedirler. Heykel sanatının anıt şeklinde gelişimi ise 1910'lu yıllarda rastlanır. İktidar tarafından ideolojik bir araç olarak öngörülen ve kullanılan Cumhuriyet mimarisi ve sanatı, devleti ve rejimi temsil etme görevi üstlenmiş, Osmanlı İmparatorluğu'ndakinden farklı yeni bir kamusal alan yaratmayı tasarlamış ve gerçekleştirmiştir. Bu amaçlarla yeni kent anlayışı içinde oluşturulan hükümet binaları, bulvarlar ve meydanlar gibi kamusal açık alanlar anıtsal heykeller ile birlikte düşünülmüştür.

(Görsel 2) https://isteataturk.com/görseller/1509998478_ataturk.jpg

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kamusal sanat olarak anıt heykel anlayışı, Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi Türkiye'de de siyasi propagandanın anıtsal bir aracı halindedir. Kamusal alandaki heykelin anıt estetiğinden çağdaş estetiğe dönüşümündeki ilk kırılma 1973 yılında Cumhuriyetin 50. yıl dönümü kutlamaları kapsamında geliştirilen İstanbul'daki "Açık alanlara 50 heykel yerleştirme" etkinliğidir. Kamusal alanda heykel uygulamalarına ilişkin ikinci kırılma noktası ise 1992-1993 yıllarında İstanbul'da gerçekleştirilen "Açık Alanlara Üç Boyutlu Çağdaş Sanat Yapıtları Yerleştirme" uygulamasıdır. Etkinliğin adında heykel yerine üç boyutlu çağdaş sanat yapıtı deyiminin kullanılması kamusal alanda kalıcı sanata dair anlayıştaki dönüşümüne ipucu vermektedir. Heykelin anıtsal niteliğinden farklı estetik yaklaşımlar barındırmaya başlaması, devlet siparişlerinin yanına akademik ya da özel kurumların girişimlerinin eklenmesi 1990'lı yıllarda Türkiye'deki çağdaş sanat anlayışında yaşanan dönüşümlerle birlikte gelişmiştir. Bu projelerin yanında kamusal mekânlardaki sanat eserleri arasında seramik uygulamalar Türkiye'de özel bir yere sahiptir. Osmanlı mimari eserlerinde duvar kaplama seramikleri saray yapılarında, dini yapılarda ve sosyal mekânlarda zaten tanıdık olan bir estetik dokudur. Çağdaş Türk sanatında seramik sanatının gelenekselden ayrı yapılanması 1900'lerin başlarında saraya yönelik üretilen süs eşyaları ve sofra porseleni ile başlar. Daha sonraları endüstriyel ve sanatsal seramik akademik eğitimin içinde yer bulur. Aynı zamanda serbest seramik sanatçılarının atölyelerinin açılmasıyla, seramik uygulamalar mimari projelerle birlikte en çok görülür kamusal sanat uygulamalarının başında gelmeye başlar. 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli sosyal alanlarda görülen duvar rölyefleri kamusal sanat uygulamalarının ilklerini oluşturur. Günümüzde dış ve iç mekan seramik heykelleri, çeşitli sempozyum, çalıştay ve mimari projelerle üretilmekte ve ulusal ve uluslararası geleneksellik kazanmaktadır.

(Görsel 3) Füreya Koral, "Kuşlar", 750cmx200cm.seramik pano,1968
http://www.omerkanipak.com/wp-content/uploads/2011/10/fureya-divan.jpg

Samsun Kenti Örneği

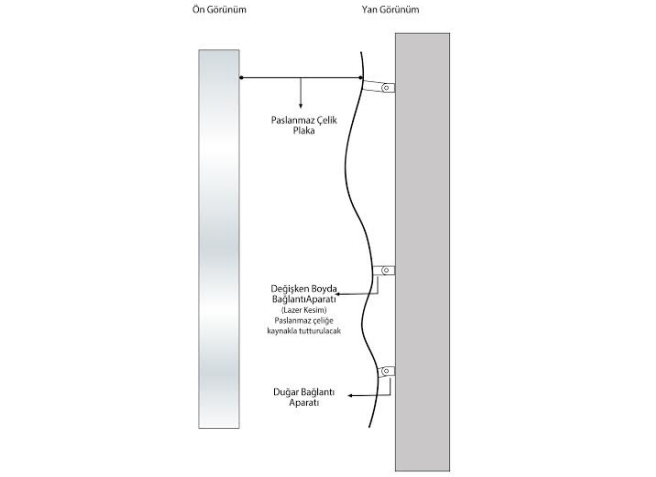
Samsun Türkiye'nin kuzeyinde bulunan 3000 yıllık tarihi ile son derece zengin bir kültür mirasına sahip modern bir liman kentidir. Son 15 yıldır kent denizle ilişkisini ön plana çıkararak turistik olarak da zengin bir ziyaretçi profiline kavuşmuştur. Son dönem kentsel tasarım planlarının geniş yerleşim alanlarını sosyal, sportif ve kültürel olarak verimli bir şekilde kullanması nedeniyle, kentte sanatsal projelerin görünürlüğü artmıştır. Şehrin tarihine bakıldığında kamusal sanat uygulamalarıyla tanışıklığı anıt heykellerle sınırlı olmuştur. Son yılların kentsel tasarım programında ise Samsun, çağdaş kültürel ve sosyal projelerle beslenen bir geleceğe doğru adım atmıştır. Büyükşehir Belediyesi'nin bünyesinde bulunan estetik kurul, aktif işbirliklerine zemin hazırlayan "Kent Estetiği Çalıştayları " düzenlemektedir. Çalıştaylar ve üniversite seminerleriyle üretilen projeler belediyenin heykel ve seramik atölyelerinde uygulanabilmektedir. Samsun'da şu anda pek çok açık alanda çağdaş seramik heykel ve seramik yüzey uygulaması mevcuttur. Aynı zamanda tasarlanan açık hava müzelerinde etkileşimli sanat eserleri proje halindedir. Bu yazıda örneklenen seramik yüzey uygulaması belediye tarafından 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi işbirliğinde hazırlanıp uygulanmaya başlanmıştır. Proje tasarımcısı Assoc. Prof.Dr. Ali Seylan'la yapılan röportajda belediye ile görüşmeler, projenin prototiplenmesi, varsayılan ve beklenmeyen sonuçlar, çözümler hakkında edinilen bilgilerle aşağıdaki metin oluşturulmuştur. Fakültenin ilk işbirliği bu kurula üye vermek olmuştur. Sonrasında şehrin raylı sisteminin yamaçtan geçen bir bölümünün yan duvarlarının estetik bir görünüme eriştirilmesi bir proje olarak Güzel Sanatlar Fakültesine sunulmuştur. Kot farkı olan yamaçlarda uzunluğu 3-4 km yi bulan duvarlar betondan çirkin bir görünüm oluşturmaktadır. Bu nedenle belediye 2.5 - 3 km uzunluğundaki yüksekliği 1.5 m ile 7 m yi aşan farklı yüksekliklerdeki duvarın üzerine bir dekor çalışması istemiştir.

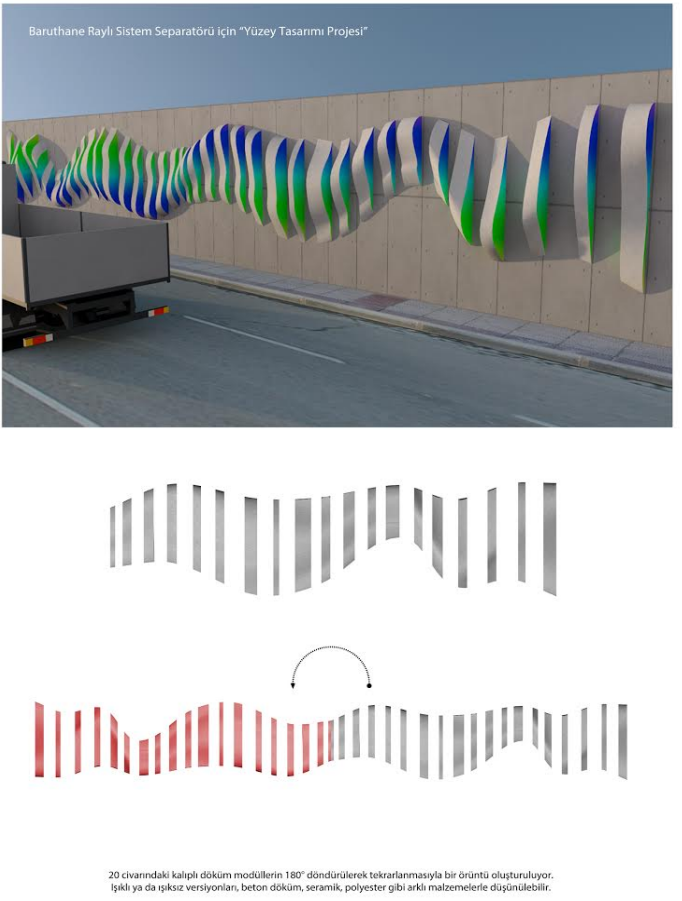
(Görsel 4) Samsun şehri raylı sistemin yamaçtan geçen bir bölümünün tasarımın uygulanmadan önceki görüntüsü

Proje tasarımcısı, farklı malzeme seçeneklerine uygun üç ayrı tasarım gerçekleştirdi. Bunlardan biri paslanmaz çelikten, diğeri seramikten ya da polyesterden üretilecek kesintisiz bir rölyef çalışması, sonuncusu da tek birimden oluşan beton ve seramik karma modüler bir tasarımdı. Üçüncüsünde karar kılındı. Ancak, son derece sade karakterde düşünülen yüzey düzenlemesinin farklı karakterde biçimlerle hareketlendirilmesi istendi. İkinci revizyon onaylandı ve üretimine onay verildi.

(Görsel 5) Önerilen 1.proje

(Görsel 6) Önerilen 2.proje

(Görsel 7) Önerilen3.proje (KABUL EDİLEN PROJE)

Tasarım, gerek tek başına gerekse bir birlerine yan yana eklenerek ikili, üçlü ve dörtlü kombinasyonlar şeklinde kullanılabilen modüllerden oluşuyordu. Biri 'torus', diğer ikisi de 'daire şeklinde farklı çaplarda üç küçük modülden' ve

birbirlerine eklemlenerek 'deniz dalgası formu oluşturan yarım modülden' oluşuyordu. Duvarın büyüklüğü göze alındığında modüller büyüdükçe seramikten üretimi, duvar üzerine uygulanması ve korunması güçleşeceğinden başka bir çözüm arandı. Seramiklere çerçeve oluşturacak beton dökümlerin doğru bir tercih olacağına karar verildi. Taşıyıcı beton modüller üzerine seramik parçaların gireceği iç boşluklar oluşturuldu. Ana modül, iç bükey, küçük modüllerin biri iç, diğerleri dışbükey yapıldı. Bununla yüzeyde farklı ışık yansımalarının elde edilmesi amaçlandı.

(Görsel 8) İç ve doşbükey modüllere örnek

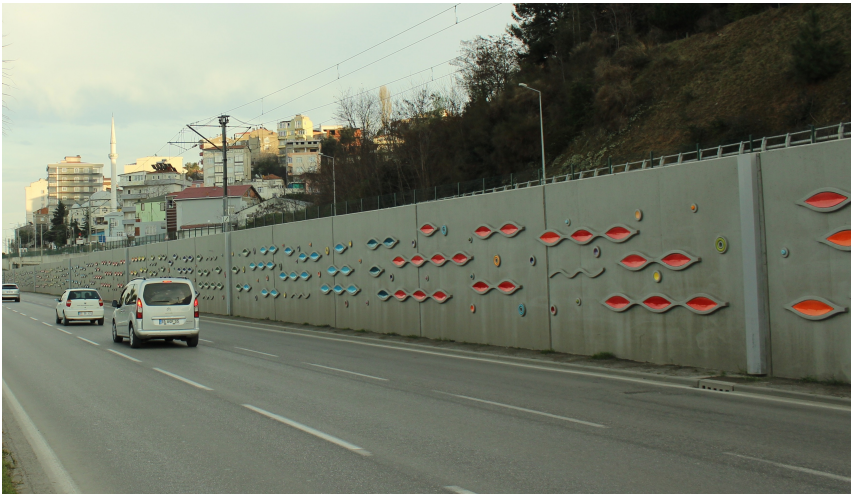
MDF malzeme CNC tezgahında kesilip modeller üretildi. Elle aşındırma işlemleri ile iç bükey form sağlanıp son şekil verildi. Seramik parçalar kuruduğunda ve piştiğinde oluşacak çekme payları düşünülerek uygulanacağı boyuttan daha küçük çalışıldı. Ayrıca kalıptan çıkışını kolaylaştırmak üzere modüllere konik bir eğim verildi. Prototip modüller kat kat boyanarak sıvıdan etkilenmeyecek bir yapıya kavuşturuldu.

Beton döküm için çok sayıda (80-90 adet) polyester kalıp hazırlandı. Hızlı donan bir çimento ile dökümler başladı. Diğer taraftan seramik için elle biçimlendirme (kalıba basma vs.) yöntemleri düşünüldü ancak döküm yapılmasına karar verildi. Teksir kalıpları hazırlandı. Bir kaç yüz parça dökümden sonra pişirimler yapıldı. Seramiklerin yuvalarına oturmadığı, beklenen çekmenin gerçekleşmediği görüldü. Yeniden kalıplar hazırlandı ve dökümler yapıldı. Proje

sahibi, dış mekanda içi boş seramiklerin kolay kırılabileceğinden çekinerek dökümleri çok kalın döktürdü. Bu kalın dökümler, kurumayı ve üretim hızını düşürdü.

İlk olarak beton modüller duvarlara monte edilmeye başlandı. Bütün kompozisyonun, her duvar parçası için ayrı ayrı ölçülendirilmiş düzenlemesi uygulandı. Çerçeve şeklindeki beton modüller akıllı çelik vidalar ile duvara tek tek monte edildi. Her bir ana modül 35 kg civarında idi. Yan yana birleştirilen modüllerin ek yerleri beton sıva ile görünmez hale getirildi.

Dijital ve kağıt üzerindeki tasarımda seramik modül renkleri yaklaşık 60-70 m de birbirlerini takip edecek gökkuşağı (hue dalgaboyu) şeklinde düşünüldü ona göre renklendirilmişti. Seramik uygulama ekibi, ana baz üzerinden ara renkleri oluşturmayı denedi ancak orijinal tasarımdaki gibi başarılı sonuç alınamadı ancak proje siparişini takip eden ekip sonucu tatmin edici buldu. Bir yıl öncesinden dijital tasarım üzerinde görüşmeleri başlayan proje 2016 baharında sonlanması bekleniyor.

(Görsel 9) Projenin uygulama sonrası görüntüsü

Değerlendirme

Samsun kenti seramik yüzey uygulaması projesiyle örneklenen yerel yönetim ve sanat üreticileri taraflarının işbirliği Türkiye için başarılı bir örnek oluşturmaktadır. Bu ilişki, salt eser yerleştirme bakımından değil, projeler, öneriler ve teklif görüşmeleri üzerinden incelenmelidir. Kamusal sanat projeleri kuşkusuz ait olduğu kültürün, değişimlerin, çağdaş sanat dinamiklerinin ve ekonomik koşulların paylaşımının doğurduğu sonuçlardan etkilenir. Sanat üreticilerinin üzerine düşen tüm bu etkenleri geniş perspektiften görebilmek olduğu kadar, kentsel tasarım sürecini yönetenlerin görevi de işbirliğine açık zeminler oluşturmak olmalıdır.

Kaynakça

Jacob, Mary Jane.(1996), An Interview with Jeffrey Kastner, *Public Art*, London: Art and Design Academy Group Ltd,.

Kuwon, Miwon.(2005),*Public Art as Publicity*, in The Place of the Public Sphere On the Establishment of Publics and Counter-Publics, ed. Simon Sheikh, Berlin: b_books.

Miles, Malcolm. (1997),*Art, Space, and the City*. New York: Routledge,Taylor and Francis Group.

North, Michael.(1992)*The Public as Sculpture, Art and the Public Sphere*, yyy: The University of Chicago Press.

Petherbridge, Deanna.(1987) *Art for Architecture*. London: Her Majesty's Stationery Office Department of the Environment.

Remesar, Antoni.(1999) *Urban Regeneration*. A challenge for Public Art. Edition 2005, yyy: Publisher: Centre de Recerca POLIS- Art, Ciutat, Societat, Universitat de Barcelona.

Rosenberg, Eugene.(1992) Architect's Choice, Art in Architecture in Great Britain since 1945. London:Thames and Hudson Ltd.